

Nagy valál! féltem rabigádat én is.
Már nem; eltiprott a boszús igazság.
Mint tyrannt futlak, de vitézi lelked
Lantom imádja.

KICSAPOTT BÍRÓ DALA.

Isten-adta vármegyéje,
Be furcsa a kend szeszélye!
Alig veszik be az embert,
Kigyomlálják mint a kendert.
Mig csak tétova tekint.

Lám, én nem rég bíró voltam,
A megyében parancsoltam;
De tisztemből már kicsaptak,
Majd hogy meg nem lazsnakoltak:
Oda lett az uraság.

Búmban már most mit csináljak?
Pap, vagy katonának álljak?
Adj barátom jó tanácsot,
Hol kaphatok még kalácsot
A sok diurnum helyett?

Nem lesz többé ordinánczom,
Lejtős lesz már az én tánczom,
Tán assessornak megtesznek,
Ha még jó barátim lesznek:
Ez az egy vigasztalás!

Avagy jobb lesz nem búsúlni,
Búban korán meg nem halni,
Mert már sokan ekként jártak,
A kik magasabbra vágytak
A pünkösdi rózsánál.

Félre hát a bánatárral!
Ide azzal a pohárral!
Tartsuk meg a bírók torát!
Áldja Isten, ki hazáját
Szolgálta és szolgálja!

Közli: SZÜCSI JÓZSEF.

SZTÁRAI MIHÁLY CRANMERUS THAMÁSRÓL SZÓLÓ
HISTÓRIÁS ÉNEKÉNEK FORRÁSA.

Sztárai Mihály 1560-ban Laskón megírta 107 hatsoros versszakban
»História Cranmerus Thamás érseknek az igaz hitben való állhatatosság-
gáról« stb. című verses művét.¹ E mű végén, midőn jelzi, hogy Cran-
meren kívül mások is szenvedtek martyr halált, ezt mondja:

Renddel az ű neveket egy nagy könyben beírtak
Kik az Krisztust igazán sebes tűzben vallották. [607—608. sorok.]

¹ Teljes címe: História Cranmerus Thamás érseknek az igaz hitben
való állhatatosságáról, ki mikor az pápa tudományát hamisolnája, Angliában
Mária királyné asszony által szörnyű halált szenvedett. Lásd *Szilády Áron Régi*
Magyar Költők Tára V. 241—262. ll.

E két sorban Sztárai határozottan rámutat a forrásra, a honnan tárgyát merítette.

A »nagy könyv«, a melyről Sztárai említést tesz, *Foxe* Jánosnak »Rerum in Ecclesia gestarum, quae postremis & periculosis his temporibus euenerunt, maximarumq; per Europam persecutionum, ac Sanctorum Dei Martyrum, caeterarumq; rerum si quae insignioris exempli sint, digesti per Regna & nationes Commentarij. Pars Prima. In qua primùm de rebus per Angliam & Scotiam gestis, atq; in primis de horrenda, sub MARIA nuper Regina, persecutione, narratio continetur. Autore Joanne Foxo Anglo. Basileae, Per Nicolaum Brylingerum et Joannem Oporinum« cz. műve, a mely első ízben 1559-ben jelent meg.

A könyv alakilag is megfelel a »nagy könyv« névnek, a mennyiben folio kiadás [32 × 21 cm.] és XIV + 732 lap.

Időrendi tekintetben némi aggályra ad okot az, hogy a *Foxe* könyve megjelenését követő év végére¹ már elkészült Sztárainak Cranmerről szóló históriás éneke. Ha azonban egy pillantást vetünk a rendelkezésünkre álló, egykorú, svájci-magyar sűrű levélváltásra, akkor ebből megállapíthatjuk, hogy a *Foxe* könyve 1559 végén, vagy legkésőbb 1560 legelején eljuthatott Sztáraihoz.

Ha mindemellett valami tekintetben kétséget hagynának fenn eme külső bizonyságok: ellenállhatatlanul meggyőz minket *Foxe* munkájának forrásul való használatára vonatkozólag az a tény, hogy az egész költeményt szinte szóról-szóra végig lehet kísérni a latin szövegben, a hol is a 708—725. lapokon »Vita, condemnatio et exitus reverendi in Christo D. Thomae Cranmeri Archiepiscopi Cantuariensis, ob piam doctrinam sub Maria Regina exusti Oxoniae, Anno 1556. Mart. 21.« czímmel van leírva Cranmer története.

Az egyezés annyira szembetűnő, hogy annak részletes kimutatása felesleges; éppen csak mutatóba lássunk néhány találmásra felvett helyet:

Foxe pp. 708 sq.: Adolescens demum annum agens decimum quartum, Cantabrigiam grandioribus imbus imbibendis disciplinis a matre mittitur. Erant tum ea tempora, quando neglectis, spretisque cultoris doctrinae autoribus, foeda barbaries omnes occupabat scholas.

Sztárai 19—24. sorok: Hogy immár gyermekségből felnevekedett vala,
És tizennégy esztendő korában jutott vala;
Az Cantuáriában tanulni bément vala,
Hol fű oskola vala, —
Minden igaz tudomány nagy homályban, setétben
De lám akkoron vala.

Foxe p. 709: Veteres ita legebat scriptores, ut tamen recentiores non fastidiret... Quicquid de re quaque usquam controuersum, quae cuiusque autoris sententia, quae sententiarum diuersitas erat, breuiter calamo exceptum, in locos communes, quos in hoc paratos habebat, tanquam in ordines digerebat... Hancque studij rationem magna dili-

¹ Erre mutat a 638. sorban ez a kifejezés: »az nyomorult esztendőben«, a mit csakis a nyomorúságok tapasztalata után írhatott.

gentia persequutus est, donec ad annum progressus trigesimum quintum, titulum eum assequutus sit, qui in theologorum schola summus, ac celeberrimus ex discipulis doctores reddit.

Sztárai 37—42. sorok : Lám ű nagy sok könyveket mindvégig olvas vala,
Különb-különb dolgokat azokból jegyez vala,
Nagy erőš elméjével elrendeli vala
És külen írja vala ;
És harminczöt esztendőš hogy immáron ű vala,
Fű doktorrá lött vala.

Foxe p. 710: Quo tempore Cranmerus factu per Germaniam itinere, non paucos ad suam pertraxit opinionem, non solum Germanos, sed ex aula etiam Imperatoria inter quos erat Cornelius Agrippa, qui de matrimonij negocio ita fertur legato respondisse, ueriores esse quidem causam ipsius, sed palám id profiteri metu Papae & Caesaris non audere.

Sztárai 103—114. sorok : Utában Tamás doktor sokakkal beszél vala,
Az hol bölcs doktorokat szélel találhat vala,
Az Károly udvarában Cornelius Agrippa
Igen bölcs ember vala,
Ki az Tamás doktornak ugyanezen dologra
Ekképpen felelt vala :

»Igaz az te beszéded, nem mondhatok ellened,
De pápátul, császártul kell neked is függened ;
Én is ezent vallanám, ha ezekkel nem félnék,
Szabadon beszélhetnék,
Hogy igaz beszédemért két nagy úrnak én fejem
Haragjában ne esnék !«

Foxe pp. 713 sq. Interea dum haec fiunt, subiit multorum ore iactatus rumor, Archiepiscopum Reginae pollicitum, captandi fauoris gratia, missam se, ex ueteri instituto, funebrem, in fratris defuncti exequijs, exoluturum.

Sztárai 241—246. sorok : Ezönbén nagy hamis hírt ű reá támasztának,
Hogy már ű is ellene mondana igazságnak,
És felfogadta volna az királné asszonnak,
Hogy ű misét mondana
Atyjafia lelkéjért ; csak néki kegyelmezne,
Mindent hátra mondana.

Foxe p. 718: Theologi nihil morati . . . recantationem . . . euulgant. Paulo ante diem eum regina illi ad necem destinasset, accessito ad se Doctori Colo clam in mandatis dat ut concionem in diem mensis Martij uigesimumprimum Cranmero exurendo funebrem paret.

Sztárai 361—366. sorok : Sietnek nagy örömmel ő keze írásával
Szömben lönek asszonnyal, az királné asszonnyal,
Colus doktort az asszony lám azontúl hivatá,
Néki megparancsolá,
Hogy jól reá tanulna Cranmerus halálára,
Napját annak megmondá.

Foxe pp. 719 sq.: Demum simulac ad templi limina accessum est, à Cantico Simeonis: Nunc dimittis & c. aedem ingressi, ad stationem eum perducunt Psalmologi fratres . . . Erat è regione suggesti ad parem altitudinem fulcris erecta scena, ubi statua habebat Cantuariensis, expectans aliquandiu dum Colus se accingit ad concionem.

Sztárai 421—426. sorok: Már az templom ajtaján, hogy bémentenek vala,
Az Simeon énekét barátok mondják vala,
Érseket magas helre űk felállatják vala,
Honnan láthatják vala;
Colus doktor ellenben immár felállott vala,
Nagyon predikál vala.

Foxe p. 723: In Deum credo patrem omnipotentem, factorem coeli & terrae & c. omnemque breuiter fidei catholicae articulum, omne dictum, sententiámque a Christo seruatore, ab apostolis, & prophetis . . . firmo animi assensu recipio.

Sztárai 529—534. sorok: Én hiszek az Istenben, mindenható atyában
Mennynek, földnek, tengernek az ő teremtőjében,
Hiszek az igaz hitben, és minden ágazatját,
Igaz magyarázatját
Nagy sok szent prófétáknak és az apostoloknak,
Hiszem az ű írását.

Foxe p. 725: Cranmerus . . . dextram dat senibus quibusdam & alijs circumstantibus, ultimum illis uale dicturus . . . Inter haec Cranmero cathena circundatur ferrea . . . uis ignis deflagrare coepit, brachio exporrecto, dextram in flammis dedit.

Sztárai 583—588. sorok: Lám tisztos vén emberek ott közel állnak vala
Kezét nyújtván az Érsek kiktül bulcsúzik vala,
Azután az oszlophoz lánczczal kötözték vala,
Környüle tűz ég vala;
Előszér is jobb kezét ű nagy állhatatosan
Az tűzre tette vala.

Ez a meglepő egyezés nemcsak azt igazolja, hogy Sztárai a Foxe könyvét használta, hanem elenyészeti a kétségnek netalán még megmaradt árnyékát arra vonatkozólag is, hogy a költemény aránylag hamar készült volna el a Foxe könyve után. Ha t. i. tekintetbe vesszük azt, hogy Szenczi Molnár Albert a sokféle tagolású 150 zsoltárt alig 100 nap alatt készítette el,¹ akkor bizonyosan következtethetünk arra, hogy a verselés tekintetében nagy gyakorlattal bíró Sztárainak nem kellett még három hónap se eme művének megírására.

Ha már most a forrás és feldolgozás eltérő helyeire tekintünk, azokat teljesen lényegteleneknek találjuk.

Nem a Cranmerről szóló elbeszélésből, hanem Foxe egész könyvének tartalmából merítette Sztárai a bevezető [1—12.] és befejező

¹ Dézsi L., Szenczi Molnár A. Naplója 44. l.

[595—636.] sorokat. Teljesen tőle származik a 18. sor: »Mátyás királ életében«, továbbá a 313—318. sorok:

Valamely ember után az ördög elinduland,
 És az ő hatalmával ő néki nem árthatand,
 Ugyanazon dologra barátot előrántand,
 És ha ez nem árthatand:
 Egy vén agnót előránt, ki ördögnél barátnál
 Mindeniknél többet rant.

Úgy szintén a záró versszakot tevő 637—642. sorok:

Tanulságul az Laskón ezt beírták versekben,
 Ezer ötszáz hatvanban az nyomorult esztendőben,
 Hogy minden hű keresztyén tekintsen az túkerben,
 Bizzék csak az Istenben.
 Az Úristen megtartsa az még szinte akarja
 Világ dühességében.

A költői elevenség kedvéért Sztárai helyes érzékkel egyenes beszédben ad elő oly részleteket, a melyek az eredetiben függő beszédben vannak, így Cornélius Agrippa [109—114. sk., Foxe p. 710], s a pápai doktorok szavait [131—132. sk., Foxe p. 710], Cranmernek Mária uralkodása elején tett első vallástételét [253—264. sk., Foxe p. 714], a hit megtagadására rávevő barátok beszédét [325—342. sk., Foxe p. 717], a börtönből való elindulás előtt a Colus doktorral folytatott beszélgetést [383—390. sk., Foxe p. 719], Colus doktor beszédének Cranmer megaláztatására vonatkozó részét [463—468. sk., Foxe p. 720] és a Cranmer igaz vallástételére dühbe borult római doktorok felkiáltását [560 s., Foxe p. 724]. — Mint a költemény céljának meg nem felelőt, elhagyja a hosszabb részletezéseket, különösen a Cranmer hitehagyásáról szóló irat szövegének tartalmát [Foxe pp. 717. sq.]. Azokat a szavakat pedig, a melyekkel Colus doktor buzdítja Cranmert a római hitben való megmaradásra, csak futólag és függő beszédben adja [482—486. sk., Foxe p. 722]. — Cranmer utolsó imádsága és beszéde a forrásmunkához hasonlóan oratio rectában jön [499—546. sk., Foxe pp. 722—724] külön alcím alatt, a különbség csupán az, míg a Foxe munkája »Precatio Cranmeri« címet ír, addig Sztárai »Oratio Thomae Cranmeri« szavakat tett e rész fölé.

A Foxe könyvének és Sztárai költeményének egymástól való eltérése e szerint nem tartalmi, csak stílbeli és oly csekély, hogy a különbözőség egymagában is elegendő lenne annak igazolására, hogy Sztárai a Foxe könyvét vette alapul költeménye írásakor.

Hogy kicsoda küldte, vagy kicsoda hozta el Foxe munkáját Sztáraihoz, azt adatok hiányában megállapítani nem tudjuk; azt azonban igazolva látjuk, hogy Sztárai e költeménye értékes paralipomenon abból a korszakból, a mikor a puritán lekipásztorok, az akkori mostoha viszonyok mellett is, a legközvetlenebb érintkezést tartották fenn más államok reformátoraival.

ERDŐS KÁROLY